

ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ЇХ МІСЦЕ В СУЧАСНОМУ ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

HUMAN RIGHTS AND THEIR PLACE IN A MODERN DEMOCRATIC SOCIETY

Погребиська А.О.,

ад'юнкта кафедри адміністративної діяльності
Національної академії внутрішніх справ

У статті проводиться дослідження впливу прав людини на формування сучасного демократичного суспільства, а також зв'язок між правами людини та розвитком демократичних держав.

Ключові слова: права людини, розвиток суспільства, демократичне суспільство, правові стандарти.

В статье проводится исследование влияния прав человека на формирование современного демократического общества, а также связь между правами человека и развитием демократических государств.

Ключевые слова: права человека, развитие общества, демократическое общество, правовые стандарты.

The article is to study impact of human rights on formation of a modern democratic society, and relationship between human rights and development of democratic states.

Key words: human rights, social development, democratic society, legal standards.

Актуальність теми. Права людини є однією з ключових наукових проблем, які всебічно вивчаються з філософсько-гуманістичного погляду, в аспекті принципів перебудови правової системи, проведення економічної та культурної політики. Невичерпність прав і свобод людини є відображенням природи їх носія – людини, у зв'язку з чим їх слід аналізувати цілісно, комплексно, як категорію багатогранну та поліфункціональну. Універсальний характер прав і свобод людини визначає ту обставину, що вони є предметом дослідження всіх галузей суспільствознавства та ряду правових наук, кожна з них визначає певну галузь життєдіяльності людини. З удосконаленням системи прав та свобод людини суспільство пов'язує вирішення ряду внутрішніх, міжнародних та глобальних завдань. Юридична наука в галузі прав та свобод людини має свій складний спектр дослідження.

Сучасний період розвитку суспільства характеризується якісно новим станом, який визначається, як процес глобалізації – всесвітній процес, що об'єднує національні утворення в єдину світову систему. Глобалізація передбачає зближення національних правових систем, створення єдиних правових стандартів, насамперед, у сфері захисту прав людини. В умовах глобального світу права людини посідають основне за важливістю місце порівняно з іншими правовими явищами [1, с. 17].

В умовах розвитку державності України, як демократичної європейської країни, ключове місце належить формуванню правової системи, в якій одним із основних елементів є права людини з позицій як внутрішньодержавного, так і загальносвітового значення. У зв'язку з цим актуальною проблемою є удосконалення законодавчої бази в напрямку розвитку та становлення інституту захисту прав людини, як одного з основних пріоритетів правової держави. Якою б

не була держава за своєю природою, який би режим не панував – права людини, її взаємодія з державою завжди мали практичне значення, оскільки без урахування цієї взаємодії неможливо було б встановити в суспільстві порядок, необхідний для пануючої еліти або для демократично обраних представників народу.

Дослідження прав людини, як її певних соціальних можливостей, не є новим і зустрічається з тими чи іншими особливостями у працях таких авторів, як М. Вітрук, М. Заїчковський, М. Кельман, С. Комаров, А. Корнев, В. Лазарев, О. Малько, М. Марченко, М. Подберезький, П. Рабінович, М. Строгович, С. Тао.

Виклад основного матеріалу. З прийняттям 28 червня 1996 року Конституції в Україні розпочався новітній процес розвитку такого важливого правового інституту, як права людини і громадянина. Конституція України 1996 року визначила якісно новий, сучасний статус людини і громадянина в Україні. В нашій державі вперше на конституційному рівні був включений окремий розділ «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина».

Стаття 3 цього нормативно-правового документа закріплює вихідну засаду правової демократичної соціальної держави про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; утвердження і забезпечення прав людини є головним обов'язком держави [2, с. 141]. Іншими словами, на державу покладається обов'язок не тільки визнавати, а й гарантувати і забезпечувати додержання прав людини і громадянина, сприяти їм в реалізації своїх особистих прав, основні з яких закріплені в розділі II Конституції України, що являє собою один із аспектів здійснення правоохоронної функції держави.

Після прийняття Конституції України 1996 року та ратифікації Верховною Радою України 17 липня 1997 року Конвенції про захист прав людини і основопо-

ложних свобод 1950 року із протоколами, прийнятими до неї, з метою ефективної імплементації прав і свобод, гарантованих нею, Верховною Радою України 17 червня 1999 року було затверджено Засади державної політики України в галузі прав людини. Незважаючи на те, що даний документ здебільшого носить загальний та декларативний характер, його прийняття є основою законотворчої діяльності у цій сфері та сигналом для міжнародного співтовариства щодо напрямків розвитку України та її державної політики у галузі прав і основних свобод людини.

Зокрема, даним документом встановлено, що в Україні забезпечення прав і основоположних свобод людини вважається головним обов'язком держави, органів державної влади та місцевого самоврядування; визнається універсальність, взаємопов'язаність та взаємозалежність прав і основних свобод людини і громадянина; найвищою соціальною цінністю визнається людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека; права і основні свободи людини і громадянина вважаються такими, що дані людині від народження і є невід'ємними. На меті ставиться приведення законодавства України у відповідність із універсальними стандартами прав людини Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи [3, с. 303].

Визнання та юридична захищеність прав людини і громадянина вважається головною ознакою правової держави, за якою правова державність істотно відрізняється від організації політичної влади, заснованої на будь-яких інших засадах, у тому числі – лише на законі, який може бути за умов авторитарного режиму і несправедливим [4, с. 133–134].

У сучасній зарубіжній науковій літературі висловлюється думка про те, що з часу прийняття Загальної декларації прав людини сформувався феномен, який позначається терміном-поняттям «універсальний режим прав людини». Він включає численні міжнародні конвенції, спеціальні міжнародні організації, які здійснюють моніторинг дотримання відповідних міжнародних документів, а також регіональні системи захисту прав людини. Глобальний режим прав людини призвів до появи значної кількості транснаціональних правозахисних об'єднань та міжнародних неурядових організацій. Висловлюється думка, що права людини все більше стають частиною загальноновизнаного знання та колективного розуміння, що складає світовий образ правління. Таким чином, права людини набувають статусу конститутивних складників сучасної та «цивілізованої» демократичної державності [5, с. 234].

Отже, можна вести мову про те, що основоположні права людини на сьогодні слугують свого роду системою вихідних критеріїв для законодавства та юридичної практики сучасних демократичних держав – критерії, котрі не вправі ігнорувати жодна з них. З огляду на зростання корпусу міжнародного звичаєвого права за рахунок збільшення прав людини, які отримують статус універсальних, сьогодні жодна держава не може виправдовувати порушення основоположних прав людини, посилюю-

чись на неприєднання її до міжнародних документів із прав людини [6].

Водночас спостерігається суттєва множина підходів, плюралізм інтерпретацій цього явища, що, ясна річ, не завжди позитивним чином позначається на правозахисній діяльності. Адже передумовою міжнародного моніторингу за станом дотримання прав людини у різних 24 державах, їх співпраці та колективного прийняття рішень у сфері захисту прав людини є досягнення консенсусу в осмисленні законності виникнення, функціонування та розвитку того явища, що відображається терміном «основоположні права людини».

Досить актуальним на сьогодні також є питання зв'язку між правами людини та розвитком сучасного демократичного суспільства.

Поняття «суспільний прогрес», «суспільний розвиток» не нові. Вони не лише отримали свою розробку у певних соціально-філософських системах, але використовувалися і використовуються у демократичних державах із різними соціально-економічними системами для характеристики спрямованості суспільних процесів. Сьогодні поняття «розвиток» уживається й у програмних документах міжнародних організацій, зокрема ООН. Але, як свідчить досвід багатьох демократичних держав, розвиток суспільства – це не самоціль. Прикладом у даному випадку може стати колишній СРСР, де кількісні показники економічного зростання аж ніяк не позначалися прямим чином на умовах життя людини та її правах.

На жаль, зразки функціонування держав сьогодні теж наочно демонструють, що досягнення у сукупному суспільному розвитку не завжди супроводжуються позитивними зрушеннями, досягненнями у сфері прав людини, і, відповідно, в результаті неналежного обчислення, вирахування параметрів суспільного розвитку залишається «поза бортом» проблема вразливості, незахищеності індивідів та соціальних груп. Східно-азіатська фінансова криза (яка незабаром перетворилася у всесвітню) наочно ілюструє, як суспільства, котрі в цілому характеризувалися високими показниками суспільного розвитку, виявилися вкрай залежними від мінливих ринкових умов [7].

У цьому контексті варто звернутися до ч. 4 ст. 13 Конституції України, де зазначено, що «держава забезпечує... соціальну спрямованість економіки». Наведене положення, гадаємо, є свідченням того, що розвиток економіки має цінність за умови, коли його результатом виступає зростання рівня соціальної захищеності індивіда в суспільстві. Тільки за умов, коли результатом суспільного розвитку стає покращення умов життєдіяльності людини, її безпеки, розвиток суспільства перетворюється у значно більше, аніж у «зростання внутрішнього суспільного продукту, приватизацію, індустріалізацію» [6].

У 1993 році в рамках Програми розвитку ООН була оприлюднена Доповідь про суспільний розвиток, де зазначалося, що «нові концепції суспільної безпеки повинні концентруватися на безпеці людини, а не тільки держав» [8]. Для авторів цієї доповіді поняття «суспільна безпека» стосувалося, в першу чергу, людей, і не обов'язково держав. Це поняття відрізнялося від тра-

диційного розуміння безпеки, як безпеки національної, яке зазвичай мало відношення до проблеми захисту від погроз саме їй та її національним інтересам, у той час, як суспільна безпека в полі зору своєї уваги має умови життя людини і означає свободу(захищеність) від різного роду загроз її добробуту [6]. Одним із завдань, адресованих міжнародним організаціям у Програмі розвитку ООН, виступає підвищення рівня безпеки у суспільних середовищах. Це, як зазначають автори згаданої Доповіді, повинне виступати визначальною та об'єднуючою метою міжнародної співпраці. Можна дійти висновку, що саме права людини можуть значною мірою виступати нормативним вираженням концепції «людської безпеки» у сфері права.

Таким чином, можна дійти висновку, що поняття «права людини» здатне запровадити більш ширшу систему оцінки розвитку суспільства. Але говорити про те, що права людини – це лише система критеріїв оцінки сучасної характеристики розвитку демократичного суспільства, означає ігнорувати зворотній вплив, який виявляється з боку прав людини на суспільство.

Визначення суспільного розвитку базується на значимості самого процесу розвитку і не завжди надає увагу тому факту, яким чином були досягнуті відповідні результати. Тоді як права людини чітко встановлюють межі тих втрат, які можуть понести індивіди, навіть задля досягнення справді «благородних», значних за своїми масштабами соціальних цілей [7].

Необхідно відзначити, що проблема взаємодії таких понять, як «права людини» та «суспільний розвиток», є невід'ємним елементом дискурсу між прихильниками і опонентами універсальності концепції прав людини. Стверджується, що права людини стоять на заваді суспільного розвитку, тоді як для сучасних демократичних держав, що розвиваються, пріоритетним виступає саме суспільний розвиток, а зовсім не права людини. Лише на певній стадії свого розвитку суспільство може собі дозволити запровадження такого інституту, як права людини, зокрема прав економічних та соціальних, які задля їх забезпечення потребують значних матеріальних ресурсів відповідного суспільства [9].

Таке ставлення до прав людини нагадує деякою мірою проблему побудови комунізму в часи існу-

вання Радянського Союзу, коли вважалося, що суспільство досягне того рівня розвитку, коли можна буде втілити принцип «від кожного – за здібностями, кожному – за потребами».

Висновки. Отже, права людини захищають індивідів від тих напрямків соціальної політики, які, приносячи користь демократичному суспільству загалом, у той же час накладають серйозні тягарі на людей. Неабиякого значення при цьому набувають економічні та соціальні права, які забезпечують необхідні умови життєдіяльності та відкривають для людей можливість безпосередньо здійснювати вплив на процес регулювання суспільного розвитку.

Нині стан дотримання в Україні основоположних прав людини та конституційних прав громадянина, особливо прав економічних і соціальних, за висновками правозахисних – державних та громадських – організацій є незадовільним [6]. Враховуючи вищевикладене, вважаємо за доцільне доповнити ст. 21 чинної Конституції України частиною 2 такого змісту: «Права і свободи людини є універсальними, взаємопов'язаними, невідчужуваними та непорушними». На нашу думку, таке визначення сприятиме вирівнюванню статусу громадянських та політичних прав та свобод людини, з одного боку, з правами соціальними та економічними – з іншого, та слугуватиме гарантією запобігання визнання суспільного розвитку самоціллю, ігноруючи при цьому основоположні права та свободи людини.

Але в той же час необхідно також не забувати і про те, що відносини між людиною та державою не можуть мати односторонній характер, вичерпуватися лише правами людини, – вони вимагають також дотримання людиною закріплених законодавством обов'язків перед суспільством та державою. Сьогодні, з точки зору сучасних критеріїв демократії та соціальної справедливості, не можуть існувати обов'язки без прав, так як і права без обов'язків. Саме права та свободи людини і громадянина, з одного боку, і обов'язки людини і громадянина – з іншого, в органічному поєднанні визначають разом правовий статус. Таким чином, обов'язок людини та громадянина – це юридично закріплене визнання необхідності певної поведінки, що визначене потребами існування та розвитку інших людей, держави і суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Васецький В.Ю. Забезпечення прав та свобод людини і громадянина в демократичному суспільстві (на прикладі удосконалення інституту юридичної відповідальності) / В.Ю. Васецький // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 2. – С. 16–20.
2. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Т. 141.
3. Засади державної політики в галузі прав людини // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1999. – № 35. – Ст. 303.
4. Цвік М.В. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів вузів / ред. М.В. Цвік, О.В. Петришин, В.Д. Ткаченко – Х.: Право, 2002. – 430 с.
5. Risse T. and Ropp St. International Human Rights Norms and Domestic Change: Conclusions // The Power of Human Rights. – Cambridge University Press, 1999. – 312 с.
6. Добрянський С.П. Конституційно-правове забезпечення основоположних прав людини: можливості удосконалення. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/18414/%D1>.
7. Human Rights and Human Development // Human Development Report, 1990. // World Encyclopedia of Peace. – 2-nd ed., vol. II/N.Y.: – Oceana Publications, 2002. – 9 с.
8. Human Development Report 1993, 1993 UN Development Programme. Oxford University Press, New-York // Puchad J.D. Human Security // World Encyclopedia of Peace. – 2-nd ed., vol. II/N.Y.: – Oceana Publications, 2002. – 514 с.
9. Добрянський С.П. Вихідні засади основоположних прав людини: сучасні інтерпретації. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/18298/%D1#chapter>.